

UN EXERCİTIU DE DEZAMBUizare GRAMATICALĂ: *DE A / DE-A*

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
Facultatea de Litere, Universitatea din București
g_dindele@yahoo.com

Cuvinte-cheie: ambiguitate, dezambiguizare, română modernă, română veche, indexare, utilizări diferite.

Key-words: ambiguity, disambiguation, modern Romanian, old Romanian, indexation, different usages.

Scopul acestui articol este de a inventaria și a dezambiguiza diversele utilizări ale secvenței *de a/de-a*, secvență încărcată de mare ambiguitate, a cărei valoare este imposibil de precizat în afara unui context dat.

1. PREPOZIȚIE COMPUSĂ ÎN STRUCTURA LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE ȘI PREPOZIȚIONALE

1.1. Ca prepoziție compusă, **DE-A₁** se folosește cu pronunție monosilabică (cu diftong, ceea ce se marchează prin cratimă, [de-a]) și intră în structura a numeroase locuțiuni adverbiale: *de-a berbeleacul*, *de-a binelea*, *de-a bușilea*, *de-a cufundul*, *de-a curmezișul*, *de-a dreapta*, *de-a dreptul*, *de-a dura*, *de-a fir a păr*, *de-a gata*, (pe) *de-a-ntregul*, *de-a latul*, *de-a lungul*, *de-a-ndăratelea*, *de-a-ndoaselea*, *de-a pururea/pururi*, *de-a rostogolul*, cu *de-a sila*, *de-a stânga*, *de-a surda*, *de-a valma* (pentru româna actuală, vezi lista în DOOM²: 210).

De observat componența locuțiunilor adverbiale, care includ pe ultimul loc o formă adesea „articulată”, fie un articol propriu-zis atașat unui nume, cu formă de masculin/neutru (*de-a-ntregul*, *de-a rostogolul*) sau de feminin (*cu de-a sila*), fie o formă omonimă cu articolul, atașată unui adverb (*de-a pururea*).

Tiparul descris aici este vechi în limbă (1a-i); unele actualizări vechi ale tiparului (sau variante ale lui) sunt abandonate astăzi (vezi *de-a firea* „cu adevărat”, *de-a laturea* „într-o latură”, varianta *de-a valoma* „claie peste grămadă”, *de-a tocma* „întocmai”, *de-a mâna* „la îndemână”).

- (1) a. Sînt **de-a firea** ierbi bune de leac și sînt lăsate de Dumnezeu toate (CC¹.1567: 85^v)
b. Plăcu **de-a firea** lu faraon acest cuvânt, și tuturor slugilor sale (PO.1582: 111)

SCL, LXXI, 2020, nr. 2, București, p. 179–188

- c. Călugăria ce să face cu **de-a sila** (PA.~1630: 191)
- d. Și pe tătari au început a-i călca și-a-i pune a lucra la cetate **de-a valma** cu creștini (NL.~1750-66: 158)
- e. toată câtă iaste au vândut Radu Hârsescul **de-a valoma** cu partea Dumei (DÎ.1597-600: XVI)
- f. nice împotriva vrăjmașilor noștri cu noi **de-a laturea** nu va sta (Cron.1689: 101)
- g. Precum să veade luminat **de-a rândul** în Scriptură (AD.1722-5: 241/2^r)
- h. întru Hristos iubiț fraț și **de-a tocma** slujitori (AD.1722-5: 6/7^v)
- i. Să nu te amestici la lucrurile care nu ți să cuvin **de-a mână** (Bert.1774: 11^v)

1.2. Ca prepoziție compusă, **DE-A₁** apare și în structura locuțiunii adjectivale arhaice *de-a firea*¹ (2a-j), cu glosări diverse, majoritatea din registrul calităților pozitive (cu referire la aspectul fizic, la originea socială, la calitatea umană etc.), locuțiune dispărută din româna modernă.

- (2) a. cu 5 marturi, oameni **de-a firea** și credincioși și de rudă bună (PA.~1630: 136)
- b. Iară când vor fi marturi mult, celor mai **de-a firea**, acelora să să mai creadză cuvântul (PA.~1630: 164)
- c. Pentru ruda cea bună și **de-a firea**, cum nu să cade nemărui să să laude (PA.~1630: 378)
- d. iară de va fi om **de-a firea**, atunce să-i taie capul (Prav.1646: 67/116)
- e. Și fiind muiarea frumoasă și **de-a firea** o au îndrăgit împăratul (Cron.1689: 167)
- f. dentr-atâtea boiari harnici și de rudă bună și învățați și **de-a firea** nu să află să ia împărăția (Cron.1689: 197)
- g. au fost frumoasă și în față și la trup, (...) au fost cuvioasă și **de-a firea** (Cron.1689: 245)
- h. căsătorindu-să cu o **de-a firea** și de cinste femeaie (DVS.1682-6: 121^r)
- i. Acesta svânt era foarte **de-a firea** și faieș la față (DVS.1682-6: 97^r)
- j. că mai **de-a firea** sânt, că nice unul nu e (...) a căroră au tată-său, au moșu-său, au stremoșu-său, au tatăl stremoșu-său, au cevaș mai în sus care să nu fie fost au sârbu, au grec, au altcevaș neam strein, au măcar armean (...) (CIst.1700-50: 55^v)

De remarcat că exemplele cu locuțiune adjectivală aparțin zonei Moldovei, exceptând ultimul exemplu (din CIst.1700-50; trebuie totuși specificat că textul CIst.1700-50 include atât elemente lexicale din zona sudică, cât și elemente din zona nordică; vezi Dragomir 2006: 13-18). Este și motivul pentru care locuțiunea adjectivală în discuție circulă și sub forma fonetică moldovenească *de-a hirea* (3a-c). Pentru calitatea de locuțiune adjectivală, pledează trăsături clare precum: se coordonează cu alt adjectiv/locuțiune adjectivală (2a,c,e-h, 3a-c); primește mărci de gradare (2b,i).

¹ De observat că grupul *de-a firea* apare în româna veche cu mai multe utilizări omonimice, toate ieșite ulterior din uz: (i) cu valoare adverbială modală ((1a,b); vezi înregistrarea construcției în PO (Gafton, Arvinte 2007: 396)); (ii) cu valoare adjectivală (2a-j); (iii) ca grup analizabil, incluzând infinitivul lung *firea* cu valoare verbală, ca în: „mers-au **de-a firea** în ceri și șade a-dereapta Tatălui” (CC¹.1567: 235^r); „că se lepădase **de-a firea** supt rimleni” (MC.1620: 41^r); vezi *infra*, §2. De notat că puține dicționare (vezi TDRG: 167) înregistrează utilizarea ca locuțiune adjectivală a grupului *de-a firea*.

- (3) a. Acesta fericit părinte era (...), **de-a hirea** de frâmseate și de stat, și de vârtute (DVS.1682–6: 57^v)
 b. că era mare și **de-a hirea**, și cinsteș, și faiș la față (DVS.1682–6: 245^v)
 c. Deci Gaiani era bătrână, iară Ripsimiia era tânără și **de-a hirea**, și frumoasă (DVS.1682–6: 38^v)

1.3. Încă din limba veche¹, câteva dintre grupurile analizate sub §1 se pot utiliza și prepozițional (**DE-A₂**), introducând un complement cu formă de genitiv/posesiv (4a–d). În caz de elipsă a complementului, regentul ajunge să funcționeze adverbial (4e,f), iar informația complementului este recuperată contextual. Variația adverb – prepoziție² caracterizează și alte formații românești (mai noi și mai vechi), care apar, ca și locuțiunile cu **de-a**, cu aceeași formă în ambele utilizări (vezi *deasupra* – adverb: *Locuiește deasupra* vs *deasupra* – prepoziție: *Locuiește deasupra garajului*; vezi *de-a dreapta/de-a stânga* – adverb vs *de-a dreapta/de-a stânga* – prepoziție).

- (4) a. a ședea **de-a dreapta** și **de-a stânga** lu **Hristosu** (CC².1581: 90/18)
 b. **de-a dreapta judecătorului**³ dreptu a sta (CC².1581: 7/3)
 c. iară a ședea **de-a dreapta mea** și **de-a stânga mea** (CC².1581: 89/35)
 d. Au putem sta **de-a aleanul** voiei lui Dumnedzeu? (PO.1582: 135)
 e. nimea are a ședea **de-a dreapta** și **de-a stânga** (CC².1581: 90/22)
 f. Iată hitleanii și păcătoșii pune-i-va **de-a stânga** (CC².1581: 38/4)

1.4. Prepoziția compusă **DE-A₃** intră în componența unui grup nominal utilizat într-un context fix (verbul *a se juca* sau numele *jocul*), context în care grupul prepozițional dobândește următoarele caracteristici: (i) introduce un complement cu un comportament de substantiv propriu; (ii) introduce un complement obligatoriu determinat, așa cum indică prezența articolului hotărât, fie la singular, fie la plural; (iii) complementul are citire predicativă, exprimând o predicție „de denotație”⁴ (5a–c). Tiparul este înregistrat târziu în limbă⁵ (vezi prima înregistrare la Eminescu; (5a)), iar, în limba actuală, se limitează la câteva clișee lexicale (5b), cu posibilități de extindere în limbajul colocvial (5c).

- (5) a. se jucau **d-a cărțile** (Eminescu, în DLR: 191)

¹ Adoptând periodizarea curentă din literatura lingvistică românească (vezi ILRL: 52–53), „româna veche” acoperă perioada cuprinsă între începutul secolului al XVI-lea și sfârșitul celui de al XVIII-lea, mai precis între 1521, anul primului text original scris în română și păstrat în întregime, și 1780, anul tipăririi celei mai importante gramatici românești vechi (S. Micu și Gh. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*), an considerat, conventional, ca început al românei moderne.

² Vezi Pană Dindelegan [1992] 2018: 310.

³ În locul genitivului flexionar și al posesivului, poate apărea construcția prepozițional-analitică cu marca *de* (*de-a-dreapta de menre*, PH, în Densusianu [1938] 1961: 116).

⁴ Vezi Pană Dindelegan [2007] 2018: 366.

⁵ Înregistrarea târzie nu înseamnă obligatoriu și apariție târzie.

- b. a se juca **de-a prinslea, de-a v-ați ascunselea, de-a puia-gaia, de-a baba oarba, de-a hoții și vardiștii, de-a doctorul, de-a mama și tata, de-a vacanța**
 c. a se juca **de-a ortografia, de-a ziaristica** (internet)

2. GRUP DE DOUĂ PREPOZIȚII: **DE** – COMPLEMENTIZATOR + **A** – MARCĂ DE INFINITIV

Ca grup de două prepoziții (**DE A**₄), alcătuit din prepoziția **de** + marca morfosintactică a infinitivului **a**, are o pronunție curent bisilabică (cu hiat: [de.a]), dar DOOM² indică, pentru un „tempo rapid al vorbirii”, și posibilitatea pronunției cu diftong. Tiparul se realizează cu diverși regenți: (i) cu regent adjectival (6a) și, mai rar, cu regent verbal (6c) sau adverbial (6b); (iii) cu regent nominal, din clasa nominalilor abstracte, fie un nominal abstract de proveniență verbală sau adjectivală (6d), fie un abstract generic (6e).

- (6) a. apt **de a** munci, capabil **de a** munci, dator **de a** câștiga, gata **de a** pleca, vinovat **de a** fi mințit
 b. Este departe **de a** accepta
 c. Încetează **de a** face, Reușește **de a** munci, Se roagă **de a** fi primit, Se teme **de a** pleca
 d. dorința **de a** pleca, plăcerea **de a** citi, teama **de a** se îmbolnăvi; posibilitatea **de a** reuși
 e. faptul/ideea/modul **de a** lucra

În cadrul construcției, **de** apare în diverse ipostaze sintactice; avem în vedere faptul că este o diferență între *se apără de a nu fi prins*, *se teme de a pleca*, cu prepoziția **de** regizată de verb, și *încetează de a face*, *reușește de a munci*, *se roagă de a fi primit*, unde apariția lui **de** nu are nicio legătură cu regentul, acesta funcționând ca un complementizator gramaticalizat, atașat suplimentar mărcii infinitivale **a** (vezi natura facultativă a lui **de**: *se teme (de) a pleca*, *reușește (de) a face*). Găsim aici un semn suplimentar că **a** s-a specializat ca marcă morfologică a infinitivului, iar, pentru conectarea grupului infinitival, se apelează la a doua marcă, cu rol exclusiv sintactic.

Istoria tiparului este veche în limbă. În limba veche, tiparul are utilizare extinsă, realizându-se frecvent cu un infinitiv lung cu valoare verbală (vezi și Gafton, Arvinte 2007: 323; Nedelcu 2013: 42–57). Grupul de două prepoziții are ca regent fie un verb (7a–g), fie un adjectiv (8a–f), fie un nominal (9a–c). Cu regent verbal și adjectival, prepoziția **de** introduce un complement, context în care **de** este delexicalizat (fără informație semantică) și gramaticalizat. În relație cu un nume, **de** introduce fie un complement al numelui (9a), fie un modifier al acestuia (9b,c), în funcție de caracteristicile numelui regent (vezi și Nedelcu 2013: 50–52). Mai rar, pe lângă verbe de mișcare, prepoziția introduce un circumstanțial final (7f,g), situație în care **de**, mai puțin gramaticalizat, își păstrează sensul originar lexical de finalitate („pentru a”).

- (7) a. Ca stătu **de-a grăirea** (CC¹.1567: 110^v)
 b. Iară deaca încetă **de-a grăirea** (CC².1581: 330/30)
 c. Lepădară-se **de-a avearea** pre Hristosu Isusu împărat și Dumnezeu (CC².1581: 415/20)
 d. Că nu ne gonește pre noi, nici ne apără **de-a lucrarea** (CC².1581: 220/5)
 e. au vrut înceta **de-a le aducerea** (NT.1648: 547/298^r)
 f. mers-au **de-a firea** în ceri și șade a dereapta Tatălui (CC¹.1567: 235^r)
 g. ce umerele sale le plecă **de-a purtarea** povară (PO.1582: 49/15)
- (8) a. și sânt buni numai **de-a cearerea** milă (CC¹.1567: 64^v)
 b. și gata vomu putea fi **de-a meargerea** (CC².1581: 174/16)
 c. să fie curat și destoinic **de-a slujirea** lui Dumnedzău (PA~1630: 218)
 d. Iară sluga unui sutaș era bolnav **de-a murirea** (NT.1648: 225/75^v)
 f. vreadnic **de-a să nădăjdui** (CDict.1691–7: 262)
- (9) a. Nu sânt așa evreianele, cumu-s muierile eghiptiiane, că iale au mândrie **de-a moșirea** (PO.1582: 137)
 b. Acumu e vreamea **de-a lucrarea** și **de-a semănarea** (CC².1581: 335/33)
 c. acolo n-avea nărodul apă **de-a bearea** (PO.1582: 174)

În româna modernă, tiparul cu *de a/de-a* și-a restrâns utilizarea, în locul grupului [Prep + Inf] extinzându-se construcția cu un conjunctiv. De remarcat că utilizările actuale cu infinitivul și prepoziția *de* (10a–c) aparțin cu predilecție registrului cult, ceea ce permite presupunerea că s-au menținut în limbă și prin contribuția modelelor romanice recente (*c'est important de, c'est utile de, s'occupe de, capable de, coupable de, apte de; le désir de, la nécessité de, la possibilité de* + Inf):

- (10) a. Este important/util (**de**) **a**, se ocupă **de a**
 b. capabil(ă) **de a**, apt(ă) **de a**, interesat(ă) **de a**, preocupat(ă) **de a**, vinovat(ă) **de a**
 c. dorința **de a**, interesul **de a**, necesitatea **de a**, posibilitatea **de a**, preocuparea **de a**, teama/temerea **de a**

3. SECVENȚĂ APARTINÂND UNUI GRUP NOMINAL COMPLEX PARTITIV

3.1. Secvența **DE-AI₅ (-ALE)** apare drept component într-un grup nominal complex partitiv, incluzând prepoziția partitivă *de* (vezi și Pană Dindelegan [2012] 2018; Giurgea 2013: 99–100). Secvența este ocurentă în două variante sintactice partitive: **A**, cu centrul nominal lexicalizat, realizat ca substantiv, pronume sau numeral, deci cu sintagma partitivă completă (11a–c), și **B**, cu centrul nominal elidat, apărând numai cu doi termeni ai sintagmei partitive (12a,b):

A. [_{GN} Sb/Pro/Num [_{GPrep} **de-** [_{GPro} **ai/ale** [_{GGen/Pos} Sb/Pro]]]]]

- (11) a. Au reușit [un candidat de-ai noștri] și [un candidat de-ai directorului]
 b. Au reușit [unul de-ai noștri] și [unul de-ai directorului]
 c. Au reușit și [cinci de-ale noastre], și [cinci de-ale directorului]

B. [_{GN} ∅ [_{GPrep} [**de** [_{GPro} **ai/ale** [_{GGen-Pos} Sb/Pro]]]]]

- (12) a. Au reușit și [**de-ai noștri**]_s, și [**de-ai directorului**]_s
 b. Au cumpărat [**de-ale gurii**]_{CD}

Ca trăsături comune ale celor două tipare apar: (i) conservarea prepoziției *de* cu valoare partitivă, valoare curentă în româna veche, dar dispărută din româna modernă¹, unde, pentru aceeași valoare, se folosește prepoziția partitivă specializată (*dintre*); (ii) utilizarea cu formă de plural a complementului prepoziției *de*, plural cerut de valoarea partitivă² a prepoziției și marcat în forma pronominalului *ai, ale (de-ai noștri, de-ale gurii, de-ale carnavalului)*; (iii) prezența componentului *ai, ale* cu valoare pronominală.

Trăsăturile diferențiatore provin din elipsa centrului nominal, ceea ce are ca efect, pentru B: (i) pierderea tiparului sintactic prototipic prepoziției, care, în construcția dată, rămâne legată numai la dreapta de complementul său, nu și la stânga, de regentul său; (ii) apariția grupului prepozițional partitiv în poziții argumentale de subiect (12a) și de complement direct (12b), preluând funcțiile componentului elidat; (iii) pierderea referinței anaforice a pronominalului *ai/ale*, care, în absența antecedentului, ajunge să aibă referință variabilă. Deși neanaforic, componentul *ai/ale* se utilizează cu formă flexionară variabilă (m.pl. vs f.pl.), păstrând variabilitatea din structurile primare și stabilind un „acord” cu un regent subînțeles (contextual sau situațional). Este și explicația pentru care tiparul a dat naștere unor construcții cu sensuri convenționalizate: *de-ai casei* „membrii familiei”, *de-ai noștri* „prieteni”, *de-ale gurii* „ceva de mâncare”.

Ambele tipare sunt vechi în limbă; vezi, pentru limba veche, realizări ale tiparului **A** în 13(a–d) și ale tiparului **B** în (14a,b):

- (13) a. ca unui învățătoriu de-ai ovreailoru (CC².1581: 291)
 b. nece o dzisă de-ale meale (CS₁.1601–post1619: 2^v)
 c. Iară Lazaru nemica de-ale iadului nu spuse (CC².1581 : 98/16)
 d. Și au grăit omeni de-i noștri cu dănșii (SB.1601: 69/11–12)
- (14) a. strângând oști și [**de-ai săi**]_{CD} (CLM.1700–50: 171^f)
 b. când va cădea cineva în boală, au [**de-ai casei**]_s, au măcar și streinii (AAM.1713: 23^v)

¹ De notat că este singura construcție actuală care conservă valoarea partitivă a prepoziției *de*.

² În mod curent, complementul partitiv are formă de plural (*unul dintre mai mulți*), excepție făcând complementele realizate prin grupuri prepoziționale cu substantive colective (*unul din clasă/din obște/din grup/din colectiv*).

3.2. Un tipar omonim cu (13–14) apare în exemple ca (15), unde *de* nu funcționează ca prepoziție partitivă, ci apare ca regim al unui guvernor verbal ((*vei să scapi de*)).

(15) De judecata ta n-ai scăpat și **de-a** lui Dumnezeu vei să scapi? (Mărg.1691: 36^v)

3.3. Dar construcția partitivă a dezvoltat și o variantă cu pronominalul *a* invariabil, explicabilă ca particularitate flexionară dialectală a articolului/pronominalului *a(l)*, utilizat, dialectal, ca invariabil (cu unica formă *a*).

Tiparul este înregistrat încă din textele vechi, pentru aceleași zone dialectale în care și astăzi *a* se folosește ca invariabil (aria nordică a țării: Moldova și Transilvania, mai puțin Țara Moșilor); vezi (16a–c): *câtiva de a_{Inv}*, *lucru de a_{Inv}*, *un aprod de a_{Inv}*.

(16) a. au venit și Tâlmaci păharnicul cu câtiva de a lui Ștefan vodă (CLM.1700–50: 306^v)
b. fiece lucru de-a besearicii (ȘT.1644: 53)
c. un aprod de-a acelu domnișor (CLM.1700–1750: 288^v)

3.4. Dar nu toate construcțiile cu pronominalul *a* la singular au aceeași explicație; cele mai multe apar și ca modificare a semnificării prepoziției *de* (**DE–A₆**). Odată cu slăbirea valorii partitive a lui *de* („unul dintre”), valoare care dispare din româna modernă, se dezvoltă o nouă valoare, una „a calității” („unul de tipul, de felul”)¹. Cele două valori coexistă în româna actuală, manifestându-se prin două tipare sintactico-semantice distincte: unul „partitiv”, folosit cu pluralul (17a), și unul nepartitiv „al calității”, folosit cu singularul (17b). În anumite construcții, este evidentă, încă din limba veche, ambiguitatea construcției cu *de*, care poate fi interpretată ca *de* partitiv sau ca *de* „al calității” (vezi (18): „dintre cei mici” sau „de felul celor mici”).

(17) a. o cunoștință **de-ale** mele, o prietenă **de-ale** mele
b. o idee **de-a** mea, o prietenă **de-a** mea

(18) Om **de cei** mici, ce nu mai cresc sau surd și mut sau nebun, mărturia acestora nu să crede (PA.~1630: 163)

Extinderea tiparului cu singularul (17b) a avut și un alt punct de sprijin, și anume: interferența cu tiparul prototipic nonpartitiv (19), unde posesivul postpus apare acordat cu regentul, ceea ce atrage și posibilitatea acordului cu singularul. Din acest amestec s-a putut întări și tiparul analogic hibrid (17b).

(19) o prietenă/o idee **a mea**

¹ Vezi Frâncu 1983.

4. ÎN RELAȚIE CU UN NUMERAL ORDINAL

În relație cu numeralul ordinal (**DE-A₇**), prepoziția *de* apare fie ca legând numeralul de un regent nominal (20a), unde *de* funcționează drept conector specializat pentru componenții unui grup nominal, fie ca servind la adverbializarea grupului numeral (20b). Tiparul este restrâns la câteva construcții fixe, răspândite în registrul popular și dialectal (20c).

- (20) a. nevastă **de-a doua**
 b. însurat **de-al doilea**
 c. Și a luat-o de la bărbatu-s-ola și-a măritat-o dupe altu, după un băiat, **de-a doua** (DGDS II: 37)

Construcția este înregistrată și în româna veche, cu aceleași contexte sintactice, fie ca legând numeralul de un nominal regent (21a,b), fie ca adverbializând grupul numeral (21c,d), ultima fiind o construcție mai extinsă decât astăzi. Diferențele, atunci când apar, privesc forma numeralului (vezi (21a)), nerealizarea acordului (21c), conservarea numeralului ordinal moștenit *primul*, *prima* (vezi și Arvinte, Gafton 2007: 301–302) (21d,e). O construcție precum (21f) indică rolul celor doi *de*, fiecare introducând un modificator legat de alt nume regent (*muncă de-a vs zi de-a*).

- (21) a. iaste acmu **de al patrul** anu de când n-au dat căpitanul seama (DÎ.1599: XIX)
 b. când dau de poartă câte **de al doilea** florint (DÎ.1599: XIX)
 c. Nu așa, drag tată, că-i cesta născutul **de-a prima** (...)? (PO.1582: 131)
 d. că Manasei era născut **de-a prima** (PO.1582: 130)
 e. Aceasta lună fie la voi luna **de-a prima** (PO.1582: 159)
 f. muncă **de de-a doaoa** zî, de o zî și jumătate (CDicț.1691–7: 467)

5. CONCLUZII

Secvența în discuție, deși are un corp fonetic redus, apare cu utilizări multiple, variind între funcționarea ca prepoziție compusă și ca grup de două componente, dintre care numai primul funcționează prepozițional, în timp ce al doilea este fie marcă a infinitivului, fie pronominal într-o structură complexă partitivă, fie component al numeralului ordinal. Utilizările multiple sunt vechi în limbă, iar diferențele în raport cu limba veche sunt minime, limitate la frecvența de apariție a unui tipar sau la forma complementului pe care grupul analizat îl introduce.

SURSE

- AAM.1713¹, Antim Ivireanul, *Așezământul Mănăstirii Antim*. Ed.: Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ștrempel, București, Minerva, 1972.
- AD.1722–5, Antim Ivireanul, *Didahii*. ed.: Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ștrempel, București, Minerva, 1972.
- Bert.1774, *Bertoldo*, editat de M. Georgescu, București, Minerva, 1999 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 3).
- CC¹.1567, Coresi, *Tâlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- CC².1581, Coresi, *Evanghelie cu învățătură*, vol. I, *Textul*, ed. S. Pușcariu, Al. Procopovici, București: Socec, 1914.
- CDicț.1691–7, Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediția Alin-Mihai Gherman, CLUSIUM, 2001.
- CLM.1700–50, Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ed.: M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.
- Cron.1689, *Cronograf tradus din grecește* de Pătrașco Danovici, ed. G. Ștrempel, 2 vol., București, Minerva, 1998.
- CS.1580–619, *Codex Sturdzanus*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993.
- DÎ, *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru; introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
- DGDS I–III, Maria Marin (coord.), Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. I–III, București, Editura Academiei Române, vol. I: 2009, vol. II: 2010, vol. III: 2011.
- DLR, Academia Română, *Dicționarul limbii române. Serie nouă, D–E, J–Z*, București, Editura Academiei Române, 1965–2010.
- DOOM², *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic.
- DPar.1683, Dosoței, *Parimiile preste an*, Iași 1683, ediție critică de M. Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.
- DVS.1682–6, Dosoței, *Viața și petrecerea sfinților*, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Editura Echinox, 2002.
- Mărg.1691, *Mărgăritare* (București), Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*, ed. R. Popescu, București, Editura Libra, 2001.
- MC.1620, M. Moxa, *Cronograf, Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, București, Minerva, 1989.
- NL.~1750–66, Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, ed. a II-a, 1959.
- NT.1648, *Noul Testament* (Bălgrad /Alba Iulia). Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 1998.
- PA.~1630, Eustratie Logofătul, *Pravila aleasă*, ediție stabilită de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2018.
- PH.1500–10, *Psaltirea Hurmuzaki*, ed. I. Gheție și M. Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005.

¹ Articolul preia modalitatea de siglare din SOR, și anume: sigla este urmată de anul tipăririi/transcrierii textului. Semnul ~ urmat de an (de exemplu NL.~1750–66) arată că scrierea datează dintr-o perioadă apropiată, anterioară sau posteroară anului respectiv sau perioadei respective de redactare sau de transcriere.

- PO.1582, *Palia de la Orăștie*, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu și Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.
- Prav.1646, *Carte românească de învățătură, 1646* (Iași), ed. Colectivul pentru vechiul drept românesc condus de acad. A. Rădulescu, București, Editura Academiei, 1961 (Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris, 6)
- SB, Al. Rosetti, *Scrisori românești din arhivele Bistriței (1592–1638)*, București, Casa Școalelor, 1944.
- ȘT.1644, *Șapte taine a beserecii, Iași, 1644*. Ed. I. Mazilu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.
- TDRG, H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, 2.*, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Otto Harrassowitz. Wiesbaden, 1986.

BIBLIOGRAFIE

- Densusianu [1938] 1961, Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. I, II, Ed. rom.: J. Byck (ed.), București, Editura Științifică.
- Dragomir 2006, Otilia Dragomir, „Studiu filologie, studiu lingvistic” la *Istoria Țării Românești, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, Editura Academiei Române.
- Frâncu 1983, C. Frâncu, „Vechimea și răspândirea construcției partitive de tipul *un prieten de-al meu*”, *Limba română* 32, 1, 15–23.
- Gafton, Arvinte 2007, Alexandru Gafton 2007, Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie*, II. *Studii*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Giurgea 2013, Ion Giurgea, *Originea articolului posesiv-genitival «al» și evoluția sistemului demonstrativelor în română*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- ILRL, I. Gheție (ed.), *Istoria limbii române literare Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- Nedelcu 2009, Isabela Nedelcu, *Categoria partitivului în limba română*, București, Editura Universității din București.
- Nedelcu 2013, Isabela Nedelcu, *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic. Infinitivul*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Pană Dindelegan [1992] 2018, G. Pană Dindelegan, „Eterogenitatea logico-semantică a adverbului și a prepoziției”, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, București, Editura Academiei Române, 304–312.
- Pană Dindelegan [2007] 2018, G. Pană Dindelegan, „Sintaxă și semantică: pozițiile «predicative»”, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, București, Editura Academiei Române, 358–368.
- Pană Dindelegan [2012] 2018, G. Pană Dindelegan, „Sintagma partitivă în limba veche”, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, București, Editura Academiei Române, 77–87.
- SOR, Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2016; trad. rom., *Sintaxa limbii române vechi*, București, Univers Enciclopedic Gold, 2019.

AN EXERCISE OF GRAMMATICAL DISAMBIGUATION: *DE A / DE-A*

Abstract

In this article, we aim to describe and disambiguate the grammatical usages of a “small” particle (displaying a reduced phonetic body) which shows great ambiguity (*de a / de-a*). The particle in question is used in three different ways: as a compound preposition and as a sequence of two prepositions with different usages (see **1** and **2**); as a sequence made up of a complex partitive nominal phrase (see **3**); as a sequence related to the structure and usages of the ordinal numeral (see **4**). We describe the usages in the present-day language, which are further compared to the corresponding usages in the old language. The disambiguation process is conducted by indexation, each grammatical usage being associated with a different index.